

Биљана М. Павловић

Универзитет у Приштини – Косовска Митровица

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

УДК: 784.4(497.115)

389.8(497.115)

373.3:78

ИД БРОЈ: 188145932

Примљен: 18. 7. 2011.

Прихваћен: 10. 10 .2011.

СПЕЦИФИЧНОСТИ КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Айсџраќиј: У раду се применом аналитичке методе разматрају основне карактеристике косовско-метохијске народне песме. Циљ је да се ученици основне школе упознају са народним музичким стваралаштвом Косова и Метохије, те да стекну критеријуме у препознавању аутентичног певачког музичког наслеђа овог поднебља. Анализира се избор примера који одговарају музичким, гласовним и извођачким способностима ученика основношколског узраста, а на којима можемо указати на особености песме овог поднебља.

Кључне речи: косовско-метохијска народна песма, музичка култура, основна школа, ученици

1.

У раду се, из угла методике наставе музичке културе, сагледава могућност упознавања народног музичког стваралаштва Косова и Метохије у основној школи. То подразумева, пре свега, упознавање са основним карактеристикама певачког музичког наслеђа овог поднебља, јер је народна песма као наставни садржај иначе богато заступљена у настави овог предмета и основа је васпитно-образовног рада.

Упознавање народне музике један је од важних задатака наставе музичке културе. То не значи само пуко савладавање песама и игара, већ детаљно сагледавање околности у којима су оне настајале, којим поводом су се изводиле, која је њихова улога у животу човека у прошлости, те сагледавање свих музичких компоненти песама одређеног фолклорног подручја. Само целовита анализа народних песама предочава истинске уметничко-естетске, етичко-психолошке и социјалне димензије народног музичког стваралаштва. Осветљење народне песме са више аспеката допринеће бољем разумевању значаја, особености и карактеристике саме песме. То, према Нади Ивановић (2007), води ка разумавања света око себе и, како ова ауторка истиче, спознавању онога што волимо. Упознајући свој народ и културу, поштујемо „универ-

залност људске психе и јединственост, непоновљивост и оригиналност начина на који се та психа изражава, а који је одређен управо специфичном културом једног народа“ (Ивановић 2007: 31).

Народна музика Косова и Метохије представља сложени културни феномен у коме су очуване представе о животу нашег народа у прошлости. Кроз ове просторе одувек су водили важни војни, трговачки и саобраћајни путеви. Ту су се сретали и укрштали разни народи, културе и цивилизације. Отуда је у овом поднебљу изражено велико етничко и фолклорно шаренило, богатство и специфичност музичког израза. Многи фактори (антропогеографски, историјски, социоекономски) утицали су на формирање и развој народне музике у овом региону.

Музички фолклор Косова и Метохије детаљно је проучаван на етномузиколошком нивоу, где су велики допринос дали: Стеван Мокраћац, Коста Манојловић, Милоје Милојевић, сестре Јанковић, Миодраг Васиљевић. Изостало је, међутим, темељније разматрање овог националног блага са дидактичко-методичког аспекта. Богатство литерарног садржаја, разноврсност ритма и лепота мелодије, косовско-метохијске песме сврставају у ред ненадмашних народних музичких остварења. Васпитно-образовни потенцијали народних песама овог поднебља су несумњиви, али недовољно искористени у настави музичке културе. У овом раду желимо да укажемо на њихове музичко-поетске карактеристике, а да бисмо могли говорити о примени песама овог подручја у настави, морамо најпре упознати њихове одлике.

2.

Специфичности косовско-метохијске народне песме огледају се у карактеристичном дијалекту, карактеристичним лествичним структурама (хипомиксолидијска и балканска лествица), специфичном ритму – метаритму, особеном извику „и“ на крају или у средини певања, богатим и изузетно мелодичним напевима, обогаченим мелизмима, у присуству елемената црногорског фолклора у песмама северног Косова, очуваним обредним песмама из далеке прошлости. Песме овог поднебља, сеоске и градске, певају се једногласно. Певањем песама које одговарају њиховим музичким и гласовним способностима ученици основне школе најлакше ће се упознати са наведеним особинама.

Задржаћемо се најпре на поетској садржини песама ове средине јер *свака народна песма представља својеврсну заједницу мелодије и шекста*, што је још и Вук Караџић (1964) констатовао.

О тексту као значајној компоненти народне песме етномузиколог Димитрије Големовић (1998: 8) пише: „Текст се у песми јавља као веома значајан елемент, посматрано како са аспекта свога садржаја, тако и са аспекта конструктивне улоге коју има у песми. Садржајем текста песма је у далекој про-

шлости, у време када је припадала обреду, ‘комуницирала’ са вишим силама, а касније – с појавом љубавне лирике, њен текст добија другу ‘улогу’, да забави, разоноди и сл.“ Како традиција прати човека од рођења, сваки крупнији догађај у породици (рођење, крштење, свадба, па све до тужбалица, певаних поводом смрти), у друштву (рад, лов, одлазак у рат), у природи (годишња доба, непогоде, суше) изазивао је у човеку осећања и мисли које је изражавао на начин другачији од обичног, дневног говора. Најчешће је средство израза била песма, затим обред, односно обичај и, наравно, игра.

Изучавајући народну изворну мелодију, наш познати етномузиколог, композитор и музички педагог Милоје Милојевић (2004: 24) истиче: „Народна мелодија је несумњиво врста устаљених аутохтоних особина сваког народа, па и нашег. Данас се то савременим језиком назива *национални музички идентитет*“. Она дакле представља истицање специфичних вредности значајних за један народ“. Устаљена је фраза да народну песму ствара даровити, „безимени“ појединац. Чињеница је да на Косову и Метохији оваквих појединаца није мало. Дубоко везани за средину у којој живе, уздигли су своје стваралаштво до уметничког нивоа, изградивши карактеристичан и препознатљив музички израз. Цео свој унутрашњи свет, своје жеље, стремљења и фантазије наш народ је певао у својим песмама. О њима Милојевић надахнуто каже да су *израз њих и целокућној животиња народа*.

Велики број косовско-метохијских песама одликава живот српског становништва у периоду ропства. „Ни онда, када је скривен иза високих зидова и тешких капија, народ у ору певао, није се могао ослободити страха од насилних отмица лепих српских девојака“ (Јанковић 1951: 64). Пример песме са оваквом тематиком је „Пипиревка“.

Пипиревку мајка кара

Забележила: Б. Павловић
Певао: Тихомир Стевановић
Село Готовуша

Умерено

Пи - пе - ре - в - ку ој, - мо - ре, мај - ка ка - - - ра.

<i>Пипиревку, ој, море, мајка кара,</i>	<i>Он ће тебе, ој, море, да урочи,</i>
<i>Пипиревке, ој, море, млада ћеро,</i>	<i>Свим артајим, ој, море лука и леба,</i>
<i>Не излази, ој, море, пред Турчина,</i>	<i>Пипиревке, ој, море, шанке коре.</i>
<i>Турчин има, ој, море, лоше очи,</i>	

Многи мотиви косовско-метохијских песама указују на тежак живот људи у прошлости, али у исти мах говоре да, животно прекаљен и намучен, наш народ у овој области није изгубио веру у животне радости, па су многе песме проткане свежим народним смислом за хумор и шалу. Своја љубавна осећања народ овог поднебља изразио је на дирљив, суптилан, али и озбиљан

начин, нарочито тугу због неузвраћене љубави („Симбил цвеће“, „Сади ружу“). Женска лепота опевана је префињено, према естетском укусу човека ове средине. Веома инспиративна је песма „Шта се сија, нане“, у којој народни песник изражава дивљење према лепоти младе девојке.

Што се сија нане

Околина Гњилана
Забележиле: Д. и Љ. Јанковић

Умерено брзо

Што се си - ја, на - не, до - ле ју ли -

ва - де, до - ле ју ли - - ва - де?

*Што се сија, нане, доле ју ливаде,
Да л' је ишла, нане, међу две шерзије?
Да л' је сунце, нане, ју Пејирово лејно?
Да л' је месец, нане ју Маријини ноћи?
Да л' је звезда нане, на зоре што иреје?*

*Што је ишла, нане, међу две шерзије.
Што је сунце, нане, ју Пејирово лејно.
Што је месец, нане, ју Маријини ноћи.
Што је звезда, нане, на зоре што иреје.
Но девојче, нане, ијинаес' тодине.*

У многим песмама су снажно исказана осећања љубави сестре према брату и обратно („Наградила сестра бареницу“, „Дошла је сестра Јелена“). Љубав и брига мајке према детету исказана је како у успаванкама, тако и у песмама других жанрова (жетварске) које су често митолошког контекста („Мајка Марка ју колевке љуља“). Осећања љубави према свом завичају, лепота природе, свакодневни догађаји из обичног живота такође су послужили као инспирација косовско-метохијским народним ствараоцима.

У косовско-метохијским песмама велику пажњу привлачи особен говор људи овог подручја. Анализирајући песме ове средине у записима Милоја Милојевића, Девић објашњава да у погледу народног говора оне припадају „ново и староштокавском“ говору. „Први је најдоследнији екавски (нпр. ‘несам’ уместо нисам), а други, познат као „призренски говор“, има карактеристичну промену ‘и’ у ‘ја’, нпр. ‘бија’, ‘видеја’“ (Милојевић 2004: 14). Песме које илуструју ове одлике говора су „Што ти косе замрсене“ и „Варај Стамено“.

*Што ти косе замрсене,
Бино, мори,
Што ти косе замрсене?
Као тајџан ирејлене.*

*Су ноћ несам заславала,
Што сам санак сановала,
Драго ми је на далеко,
На далеко, ији конака.*

*Варај Сџамено,
Око шарено, еј, и!
Кој ти куйија шарен куйију?
„Кој ме волеја, џај ми куйија!“*

Честа су одступања од стандардног књижевног говора, на нивоу личних заменица. У песми је уместо правилног облика генитива у личним заменицама употребљен енклитички дијалектички облик *џу*.

*Море, чија мома на нишаљуку,
Гајџа-и! џане мој!
Мајкина је, џајкина је!
Мајка ће џу шии кошуљу,
Тајка ће џу фејче куйиш,
Сесџра ће џу нанизати,
Браџац ће џу кундре куйиш!*

У текстовима песама присутне су стране речи, најчешће турско-персијског порекла, а честа је и интерјекција, која се огледа у узвицима и усклицима попут *оф*, *аман*, *море*, *џан* 'м и сл.

Џан'м на сред село

Брзо Забележио: С. Мокрањац

Џа - н'м на сред се - ло, ша - ре - на чеш - ма, те - ча -

ше, а - го, те - ча - ше, Џа - н'м на сред се - ло, ша - ре - на

чеш - ма, те - ча - ше, а - го, те - ча - ше.

*Џанум на сред село шарена чешма џечаше.
На џај чешма, две до шри моме сеђају.
– Дајше мене једна корка 'леба, да једем, да идем,
Дајше мене џа муџна вода да џијем, да минем!
– Тебе има џа бел џојача да једеш, да седши.
Тебе има џа бисџра вода да џијеш, да сџијеш!*

У музичком фолклору северног Косова, Ибарског Колашина, као и у пећком крају присутан је црногорски мелос и дијалекат, што је препознатљиво у песми „Сву ноћ Неда пресиђела“.

Сву ноћ Неда пресиђела

Забележио: Новица Арсић
Угљаре (Ибарски Колашин)

Умерено

Сву ноћ Не - да пре - си - ђе - ла, Не - до, Не - до, сву ноћ

8

Не - да пре - си - ђе - ла, ва - рај ђи - ди Не - до, ој, мо - ја Не - до.

*Сву ноћ Неда пресиђела, Него, Него, Сву ноћ Неда пресиђела,
Сву ноћ Неда пресиђела, Шестī врећени док најрела,
Варај ђуди Него, ој, моја Него. И седмо је зайочела...*

Проучавајући народне мелодије Косова и Метохије, Милоје Милојевић (2004: 18) их систематизује у два типа: „мелодије доњег слоја“ и „мелодије горњег слоја“, односно мелодије „старије сеоске традиције“, и новије „градске традиције“. Прве су „примитивног склопа, и одишу нечим исконско нашим, расним, које у себи крије клицу наше словенске особености, која нам је заједничка била у прадомовини и коју смо са собом донели на тле данашњег насеља“. Ове мелодије су модалне лествичне структуре, уског амбитуса од два до пет тонова, саткане од једног или два „аскетска“ мотива.

Ој, Лазаре, Лазаре

Забележиле: Ђиљане
Д. и Љ. Јанковић

Весело

Ој, Ла - за - ре, Ла - за - ре, о - ва

6

ку - ћа бо - га - - - га.

*Ој, Лазаре, Лазаре! Има мајка синови,
Ова кућа боћаша Зашићо, мајко не жениш...
Сас 'иљаду дукаша.*

Већина косовско-метохијских песама *доњеї слоја* су као типови, углавном сродни, али разни историјско-географски фактори (миграције из брдовитих у плодније ниже области) донели су им посебност и особену типолошку изражајност. Оне каткад обилују разним извођачким вокалним техникама, на пример глисандо са узвиком, прекид мелостиха паузом, коришћењем тремоланда, као најчешћим манирима који су део обредне и обичајне лирике словенског народа уопште. Једна од песама са овом особином је „Крош, крошњице“.

Крош, крошњице

Забележиле: Д. и Љ. Јанковић
Горње Неродимље

Спорије 3 3 3 3 3

Крош, кро - шњи це, виш, ви - шњи - це, е ма - лен, мој, и!

*Крош, крошњице, виш вишњице!
Е мален мој, и! мален мој!
Пуна вишња, њразна крошња!
Нама вишњу кој да бере.*

Уочивши ову посебност у косовским песамама Мокрањац (1966: 21) пише: „На крају скоро свију лаганих песама (и обредних и других) и скоро по свим косовским селима, додају певачи и певачице по једно дуго „и“! За ово „и“ узимају обично од завршног тона песме октаву, малу септиму, малу сексту, а често и умањену квинту навише, и то фалсетом, па онда од тог високог тона иду наниже постепено (налик на портаменто), од прилике једну терцу и кварту. Ово се „и“ налази и у средини стихова, а врло често одвајају њиме и слоге, не марећи што тиме постаје реч неразумљива. Ово је „и“ као неко поцикивање и оно што треба да замени бачванско „ију ју“, или мачванско и шумадијско „Ју!“ Ну ово је косовско тако тужно и пуно меланхолије да се по њему самоме може видети како је ту предање о пропасти српској веома дубоко уписано у душу народну. Кад год сам га чуо... уопште ма од кога, старог или младог, студ ме обузимала, а и суза није изостала.“

Сеоске и градске песме са Косова и Метохије певају се једногласно. Градске косовско-метохијске песме су знатно ширег амбитуса, богатије, развијеније мелодије, садрже мелизме и често прекомерну секунду. О градској косовско-метохијској народној песми Милојевић (2004: 29) пише: „Градска музика, као наш други слој, сачувала је старе особености до нашег времена, са јаче истакнутим и асимилованим обележјима и елементима из западне, али претежно из „источњачке културне сфере“. Ове песме Милојевић назива нашим *балканским њесмама*. О њиховом формирању и развоју каже: „Када је народни певач тражио (подсвесно) технички поступак за мелодијски шири израз своје психе, нашао га је у синтези онога што је у свом музичком

инстинкту понео из прадомовине и онога што је нашао на тлу на коме се на-
станио“ (Милојевић 2004: 19).

Једна од типичних представника градске косовско-метохијске песме је-
сте «Симбил цвеће».

Симбил цвеће

Осећајно Призрен
Забележио: М. Васиљевић

Сим - бил цве - ће, мо - ре, сим - бил цве - ће, ма - ви
и зе - ле - но, ма - ви и зе - ле - - - но.

*Симбил цвеће, море, симбил цвеће
Мави и зелено,
Моје срце, леле, моје срце,
Јадно и чемерно.
Мерак имам, море, мерак имам,
На прву којшику,
Ама ми љу, леле, ама ми љу,
Друтар зајросија.*

*Па ме вика, море, ља ме вика
Девер да му биднем.
Да л' да идем, леле, да л' да идем,
Да ли да не идем?
Ће да идем, море, ће да идем,
Макар да не гођем.*

Миодраг Васиљевић, етномузиколог и музички педагог, је установио да се највећи број (50%) косовско-метохијских песама заснива на античком дуру (хипомиксолидијска лествица), и оријенталном дуру, односно балканској лествици (16% мелодија). Песма „Дуни ми, дуни лађане“ је у миксолидијској лествици, у оквиру које се налази највећи број народних песама са Косова и Метохије.

Дуни ми, дуни

Умерено брзо Забележио: М. Васиљевић
Призрен

Ду - ни ми ду - ни, ла - ђа - не,
до - љи ми до - - - љи, дра - га - не.

*Дуни ми, дуни, лађане,
Дођи ми, дођи, грађане,
У моју баишчу зелену...*

Призренска песма „Ајде, Като“ је у карактеристичној балканској лествици (оријентални дур), која садржи прекомерну секунду.

Ајде Като

Забележио: М. Васиљевић
Призрен

Умерено

Ај - де Ка - то, ај - де зла то, спре-мај да - ро - -

ве, мо - ре, зла - то, спре - мај да - ро - - ве.

*Ајде, Каџо, ајде, злаџо,
Спремај дарове, море злаџо,
Спремај дарове...*

Следећа веома битна компонента народне косовско-метохијске песме јесте ритам. Кроз традиционалну музику овог поднебља више него игде су се укрштали утицаји Истока и Запада, што је довело до великог шаренила и богатства њене ритмичке компоненте. Многе мелодије засноване су на карактеристичном народном ритму – метаритму, који за основу има неравномерну ритмичку пулсацију (Васиљевић 2000: 239). Мелодије песама које прати овакав ритам (карактеришу га осминске или шеснаестинске нотне вредности, груписане по три и по две, као тродел и дводел), Милојевић назива „мелодије слободног склопа.“ По њему је „основна карактеристика ових напева мелизматичко шарање источњачког типа. Рељеф мелодији дају акценти условљени текстом, које певач истиче свим осећајним интензитетом, али не снажно изнесеним“ (Милојевић 2004: 22). Дефинишући ритмове неравномерне пулсације, проф. Зора Васиљевић разматра најпре увођење термина хетероритмија, који је требало да означи ову врсту ритма. Међутим, овај термин није у потпуности одговарао својој намени, јер се односио само на “разноврсност” ових ритмова. Проф. Зора Васиљевић увиђа да главна одлика ритмова неравномерне пулсације, ритмова оријента и донекле наше народне музике, нису односи дужина који карактеришу европске ритмове, него односи акцената, док трајања долазе у други план. У тумачење овог ритма она уводи израз *меџа*. Овај термин примењен је као супротан префиксу *изо*, а самим тим и као супротност класичним европским ритмовима, код којих је на-

глашавање подређено трајању. У косовско-метохијским песмама често се среће ритам 7/8, 5/8, 9/8. Ученике основне школе свакако треба упознати са једноставнијим примерима песама које се одликују метаритмом.

Густа ми магла паднала

Забележио М. Васиљевић
Штрпце

Умерено брзо

Гу - ста ми маг - ла, пад - на - ла мо - ре,

5

гу - ста ми ма - гла пад - на - ла.

*Густа ми магла паднала, море, Под њеј' ми седив шерзије,
Густа ми магла паднала. Они ми шијев јелече.
На тој ми рамно Косово. Кол'ко су звезде на небо,
Ништа се живо не види, Тол'ко су шарје на њеја.
До једно дрво високо,*

Катаринче, девојче

Забележиле: Д. и Љ. Јанковић
Бучитрн

Живахно

Ка - та - рин - че, де - вој - че, де - вој - че, ај - де

6

да се зе - ма - мо, ај - де да се зе - ма - мо.

*„Катаринче, девојче, девојче, Кад ми јаре немамо?
Ајде да се земамо!“ „Ако јаре немамо, немамо,
– Како да се земамо, земамо А ми севдах имамо!“*

Препојало мор пиленце

Забележио: М. Васиљевић

Живахно Призрен

Пре - по - ја - ло мор пи - лен - це, пре - по - ја - ло мор пи - лен - це,

5
на вра - ти - ма дил - бер Јо - ва, на вра - ти - ма дил - бер Јо - ва.

Препојало мор пиленце „Устјај, устјај, дилбер Јова
На враиима дилбер Јова, *Драја ти се исросила,*
Дилбер Јови йоручује: *Друйо драйо севдисала!“*
Драја ти се исросила,

3.

Косовско-метохијску народну музику, толико разноврсну и богату у износу, одликује оригиналност и снага деловања. Она снажи и оплемењује. Њена огромна снага је у лепоти карактеристичног израза, у зрелости, јер је настајала и одржавала се кроз векове. Одувек је имала огроман значај и функцију у животу човека на простору Косова и Метохије. Она је храбрила и бодрила, уносила радост и топлину у свакодневни живот. Употреба садржаја музичког фолклора Косова и Метохије има посебну важност и смисао, нарочито у раду са ученицима који живе на територији покрајине. Применом ових садржаја, у специфичним условима у којима живи наш народ на Косову и Метохији, код ученика се формирају представе о континуитету и укорењености српског ентитета и наше традиције на овом простору, чиме развијамо националну свест, осећај државне, националне, духовне припадности свом народу, патриотизам и родољубље. Ове песме пружају снажну моралну подршку нашем становништву на овој територији. Захваљујући њима ученици ће имати прилике да се упознају са истрајношћу и мудрошћу нашег народа у превазилажењу многих тешких животних и историјских прилика. Само детаљно упознавање младих нараштаја са народном песмом овог поднебља допринеће развијању интересовања и поштовања према сопственом културном и музичком наслеђу, а тиме и његовом очувању.

ЛИТЕРАТУРА

Арсих (1993): Новица Арсич, *Неке карактеристике њевања у Ибарском Колашину*, Гласник “Баштина”, св. 4. Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана.

Васиљевић (1950): Миодраг А. Васиљевић, *Јуџословенски музички фолклор*, Народне песме које се певају на Космету, Београд: Просвета.

Васиљевић (2000): Зорислава М. Васиљевић, *Методика музичке писмености*, Београд.

Големовић (1998): Димитрије Големовић, *Народна музика Јуџославије*, Књажевац: Нота.

Ивановић (2007): Нада Ивановић, *Методика ошшшеї музичкої образовања за основну школу*, Београд: Завод за уџбенике.

Јанковић (1937): Љубица и Даница, *Народне иїре, II књиїа*, Београд: Просвета

Јанковић (1951): Љубица и Даница, *Народне иїр, VI књиїа*, Београд: Просвета.

Карацић (1964): Вук Стефановић Карацић, *О срїској народној поезији*, Београд: Просвета.

Милојевић (2004): Милоје Милојевић, *Народне иїесме и иїре Косова и Метохије*, прир. др Драгослав Девић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Мокрањац (1966): Стеван Ст. Мокрањац, *Зайиси народних мелодија*, Београд: Музиколошки институт.

Biljana M. Pavlović

University of Pristina – Kosovska Mitrovica

Faculty of Education in Prizren – Leposavić

CHARACTERISTICS OF THE FOLK SONGS FROM KOSOVO AND МЕТОHIЈА

Summary: In this paper we have analyzed the basic characteristics of the folk songs from Kosovo and Metohija with the purpose to make it possible for primary school students to become acquainted with the rich and specific musical expression of this region. It is pointed out in the conclusion that these poems are neglected in the educational process even though they possess great artistic, esthetic and ethical value. Becoming familiar with the characteristics of the national folk songs will bring to the strength of the national identity. Special attention was given to the selection of these songs.

Key words: Folk songs from Kosovo and Metohija, musical culture, primary school, students